

СТАНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ У КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ

(за книжкою Лесі Українки «Стародавня історія східних народів»)

Статтю присвячено шляхам формування норм єдиної літературної мови на прикладі праці Лесі Українки «Стародавня історія східних народів», написаної протягом 1890-1891 рр. Автор вирізняє три стилістичні особливості мови твору, які показують цілісність поглядів молодої Лесі Українки щодо перспектив розвитку української мови на базі двох її варіантів - західного та східного.

Початок 90-х років ХІХ століття можна вважати етапним в історії формування нової української літературної мови. Саме у цей час з усією гостротою постало дві проблеми: полідіалектність основи літературної мови та творення єдиного варіанта літературної мови. Передумови для постання цих проблем визрівали з кінця 70-х років у зв'язку з переміщенням активного культурного життя українців з так званої Великої України в Галичину. На той час вже відбулася перша не вельми розлога дискусія 1873 р. самих галичан (Є. Сакуна та І. Верхратського), які, за всієї розбіжності поглядів щодо залучення регіональних елементів, були згідні в одному: основою літературної мови є південно-східні діалекти. Надалі мовна ситуація складалася так, що все очевиднішими ставали здобутки галичан практично в усіх стилях: від усно-розмовного до писемних. Це, зрозуміло, зумовило посилення впливу, а разом і взаємодію двох варіантів нової літературної мови. Частина східноукраїнських культурних діячів із розумінням поставилася до цього процесу (зокрема М. Старицький та Олена Пчілка), інші ж намагалися чинити опір, з чого й розгорнулася велика дискусія 1891-1892 рр. уже між галичанами та східняками (Б. Грінченко, І. Франко, Лосун, М. Школиченко, І. Кокорудз, А. Кримський-Хванько). Проте як би не таврувалися галицькі нашарування в літературній мові, цілком відкинути їх не зміг навіть найзавзятіший супротивник галицизмів І. Нечуй-Левицький, який і сам не раз до них удавався (див. його статті «Сьогочасна часописна мова на Україні» - 1907 р. та «Криве дзеркало української мови» - 1912 р.). До речі згадати спостереження Ю. Шевельова щодо мови М. Старицького: «М. Старицький у практиці своєї поетичної мови був носієм не стільки спеціально галицьких, скільки взагалі західноукраїнських або, інакше кажучи, галицько-волинських мовних впливів» [5, 47]. Отже, йдеться про взаємодію не лише опрацьо-

ваних (літературних) елементів (тобто двох варіантів мови), а про розширення діалектного підґрунтя літературної мови загалом. Про корисність цього процесу з великим переконанням не раз писала Олена Пчілка. Пор., напр.: «Справді ж бо уживаю разом з лівобережним складом різні чисто правобережні форми» [2, 31].

І от саме в цей складний і відповідальний для долі літературної мови час дев'ятнадцятилітня Леся Українка складає протягом 1890-1891 років навчальну книжку з історії східних народів (на основі оригіналу праці видатного французького історика ХІХ століття Луї Менара) для своєї молодшої сестри Ольги. На жаль, ця праця мала дуже вузьке коло читачів (усі молодші за Лесю Косачі та згодом дехто з їхніх дітей), оскільки тривалий час залишалася рукописом. Лише 1911 р. Ольга Косач-Кривинюк взялася готувати книжку до друку. На той час поетка була вже тяжко хвора, проте намагалася дещо переробити текст відповідно до нових наукових фактів (про це вона пише у листах до сестри, напр., від 16 березня 1911, від 9 листопада того ж 1911р.). Робота мала називатися «Історія давніх народів Сходу. Зложила Леся Українка по Менару, Масперу і інших». Книжка вийшла аж 1918 р. у Катеринославі з такою титульною сторінкою: «Леся Українка. Стародавня історія східних народів». Порівняння рукопису (що зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури Академії наук) з друкованим текстом свідчить, що мову фактично не зачеплено з часу написання, окрім незначних правок, їх найбільше у вступному розділі. Наприклад, в уступі з «Рігведи» Леся Українка замінила слово *повстали* на *взялися* («звідки *взялися* світа ті безкраї?»). Дещо більше правок зроблено рукою Михайла Кривинюка. Так, *набожність* замінено на *побожність*, *многі* на *багато*, *глиняні* - на *череп'яні*, *розмовимось* - на *зупинимось*, *незамітно* - на *непомітно*, *розвитий* папірус - на *розгорнутий*, *виражали* - на *висловлювали*. Про-

те Ольга Косач-Кривинюк залишила далеко не всі правки. Наприклад, тільки частково слово *це* замінено на *се* (Леся Українка вживала лише *се*), «розповідь зовсім *безпідставна*» - у друкованому тексті лишається *безосновна*; *додержувались* - знову замінено на *дотримувались* тощо.

Загалом своєрідний посібник «Стародавня історія східних народів» подає нам зразок літературної мови початку 90-х років. Важко переоцінити значущість цієї книжки для вивчення стану літературної мови того періоду, якщо зважити на ряд обставин інтралінгвістичного та екстралінгвістичного плану, а саме:

1) тематика книжки зумовлює залучення якнайширшої лексики, оскільки тут ідеться не лише про перебіг історичних подій, а про весь культурний комплекс, пов'язаний з життям давніх народів Сходу;

2) жанр книжки, писаної у науково-популярному ключі, передбачає поєднання книжного та розмовного мовлення, вкупі орієнтованого на власне літературне;

3) на мові книжки позначилося те, що Леся Українка чи не єдина письменниця, в мові якої органічно переплелися елементи південно-західних (а власне, волинських) та південно-східних (а власне, полтавських) говірок, чому сприяли доволі часті переїзди всієї родини чи окремих її членів з Волині на Полтавщину і навпаки, а також гостювання на Волині родичів з Полтавщини. Пор. спогад Олени Пчілки: «Наша полтавська етнографія і волинська переплітались через маму» [3, 81] [Єлизавету Драгоманову, тобто бабусю Лесі Українки.- Н. Д.-М.];

4) нарешті, крім впливу живого мовлення через фольклор, безпосереднє спілкування з людьми - носіями відповідного діалекту, важливим чинником був й ідіолект національно свідомої родини Косачів, а також вплив, з одного боку, «інтелігентського койне» (термін Ю. Шевельова), яке склалося в колі освічених галичан, що спілкувалися з родиною Косачів, а з другого, - української інтелігенції Східної України (досить переглянути листування родини).

По суті, «Стародавня історія східних народів» подає нам зразок орієнтації дев'ятнадцятилітньої Лесі Українки серед мовної стихії у трьох магістральних напрямках. Як довела подальша мовна практика поетки, цим орієнтирам вона залишалася вірною протягом усього життя. Тим-то й не виникло у неї бажання здійснити мовну редакцію праці в 1911 році.

1. Одним з центральних мовних орієнтирів для Лесі Українки слугує живе народне мовлення, що зазнало трансформації та пройшло вже апробацію в усному спілкуванні української інтелігенції. Леся Українка підносить його на якісно новий, а саме писемний, шабель, як того вимагає жанр навчальної книжки, адресованої дитині-підлітку. Іншими словами, письменниця актуалізує потенційні можливості лексичних засобів відповідно до вимог вищого інтелектуального рівня спілкування. Шляхів втілення цього наміру кілька.

По-перше, з народної лексики вибрано ту, що називає загальнолюдські поняття, а вжито її щодо предметів, явищ, процесів, осіб тощо дуже віддалених у часі й просторі від тогочасної України. Це засвідчувало придатність народного мовлення обслуговувати не лише специфічно українську тематику. Наприклад, «проти *спілки* Сірійців» (243), «*закладина* будови» (178), «хто від кого *перейняв*» (181), «запертий у *шпиталь*» (243), «*давніх мешканців* Греції» (204), «*всі на те пристали*» (53), «письменникам [вклали] *каламари*» (148), «*царську світлицю*» (79), «*царського побиту*» (216), «*синів же його родини не займав*» (242), «*плем'я сиділо* в місті Сідоні» (193), «*ганити* царя» (237), «*цар настановляв сам*» (188), «*перебрався* у просту одягу» (238), «*гоїть слабості*» (21), «казав *забити* брата» (65), «*боронили віру*» (212), «*водили святочні танки*» (216), «*чотири доби року*» (27), «*такого зробити не тямить*» (99), «*спіткала* лиха доля» (198), «*забивати* крокодилів» (92), *їздиці* (19), *музика* (221), *танечниці* (216), *вояки* (25), *чужинці* (179) тощо. Вжита без будь-якої конотації, така лексика розширювала нейтральну базу української мови. Частина цих слів мала синонімічні відповідники, фіксовані спочатку «Малоруско-німецьким словарем» Є. Желєхівського та С. Недільського (1886 р.) [1], а згодом «Словарем української мови» Б. Грінченка (1907-1909 рр.) [4]¹. Порівняй: *боронити* - *захистити*, *ганити* - *сварити*, *їздець* - *вершник*, *займати* - *зачіпати*, *перейняти* - *запозичити*, *забити* - *убити*, *казати* - *наказувати*, *перебиратися* - *переодягатися*, *слабкість* - *хвороба*, *мешканець* - *житець*, *житель*, *шпиталь* - *лікарня*. Деякі слова зафіксовано лише в одному із словників. Так, у словнику Желєхівського-Недільського знаходимо слова *музика*, але немає *музикант*, *вояк* подано з покликанням на О. Кониського, а *солдат* - з покликанням на Г. Квітку-Основ'яненка, *танок* і *хоровод* - без

¹ Тут і далі лексику праці Лесі Українки ми порівнюємо зі т. о. бібліотеці родини Косачів саме у час написання своєрідно; Словник же Б. Грінченка залучаємо як найповніший словник ук;

звником Желєхівського-Недільського, тому що цей словник був підручником, а отже, не міг не вплинути на мову цієї книжки, (нської мови, що також відображав лексику кін. XIX - поч. XX ст.

покликань. Натомість у словнику Б. Грінченка є слова *музика* і *музикант*, але лише *вояк* і *танок* (з покликанням на П. Чубинського). Можна припустити, що Леся Українка віддавала перевагу тим словам і висловам, що були більш звичні для ідіолекту родини Косачів, особливо зважаючи на адресата книжки. Зокрема, у листах письменниці трапляються слова *гойтяться* (вересень 1889 р. до брата Михайла), *розбирається* (від 25 лютого 1891 р. до брата Михайла) - у значенні «роздягається» (пор. *перебиратися* - у значенні «переводяться»), *слабості* (від 18 грудня 1890 р. до М. Драгоманова).

Разом з тим варто зазначити, що серед ужитої лексики достатньо багато такої, що не мала на той час синонімічних відповідників, принаймні вони не зафіксовані у згаданих словниках. Наприклад: *гойти* у значенні «заживляти», *настановляти* у значенні «призначати», *чужинець* - пор. пізнішу кальку з російської мови *іноземець*, *доби року* - пізніше під впливом російської мови *пори року* тощо. Такого типу слова тим паче є підстави кваліфікувати як нейтральні.

По-друге, Леся Українка нерідко залучає з народної лексики таку, що означала якісь вузькі, часом специфічно українські реалії, тим самим сприяючи розширенню їхнього значення, а отже, розширенню можливих контекстів. Наприклад, «на високій *половині* над річкою Оксусом» (13) - тобто «на горі»; «над колонами була *стріха* дерев'яна» (186), тобто «дах», «Давид *сидів* у Геброні» (225), тобто «царював», «панцирі зроблено з малих *блях*» (190), тобто з «малих пластинок», «Святе *начиння* Ягве» (239), тобто «культовий посуд»; «Саул, тяжко ранений, просив *джуру*, щоб той забив його» (223) - іншими словами «зброєносця», «[мумію] завивали у довгі *завої*» (147) - «бинти», музичні *струменти* (99) і музичних *інструментів* (156).

По-третє, народнорозмовну лексику, що й досі зберігає цей свій відтінок, письменниця доволі часто вживає нарівні з виразно нейтральною. Пор. «*стріха* дерев'яна» (86) - «дерев'яні *даху*» (178), «*вкуні* з фінікійцями» (238) - «разом з чоловіком» (32), *побіч* (211) - *поруч* (243), «окремі *хати* одділялись килимами замість стін» (86) - «зайти до *кімнати*» (94); *збиткування* (104) - *знущання* (19); *олій* (165) - *олію* (30); «каміння *здорові*» (50) - «*великих* караванних шляхів» (191); «*прозивали* Indos» (16) - «*зветься* Дельта» (89), «Божею матір'ю *називалось* то небо, то первісна ніч» (139); «*звоювати* Тір» (197) - Єгиптяни були *підбиті* (249), *подоланих* народів (181). Серед народнорозмовних слів є чимало позірних росіянізмів, які також перебувають у синоніміч-

них зв'язках. Наприклад, *город* (59) - *місто* (198), *огонь* (40) - *вогонь* (27), *ученики* (42) - *учнями* (189) (звернімо увагу на наголос: у словнику Желехівського-Недільського *ученик*, а у словнику Б. Грінченка вже *ученик*), *зложили* колоній' (195) - *заснували* місто (92), *споминають* (20) - *спогадує* (212), *згадати* (185). Таке варіювання лексики слугує урізноманітненню викладу і супроводжується мінімальним стилістичним навантаженням у тексті. Фактично Леся Українка підносить розмовне мовлення до рівня розмовно-побутового стилю літературної мови, придатного для обслуговування всіх соціальних верств суспільства.

2. Другим мовним орієнтиром автора «Стародавньої історії східних народів» була настанова на формування каркасу книжної лексики, прийнятної для всіх писемних стилів. Можна спостерегти кілька виявів реалізації цієї настанови.

По-перше, активізовано ту книжну лексику та стійкі вислови, що й сьогодні лишаються нормативними, зокрема: «*немає нічого сталого*», «*наділені розумом*» (183), «*в душі чистого монотеїзму*» (248), «*осередком світу*» (26), «*лев'ячу частку*» (233), «*учені сходяться* на тім, що...» (192), «*мати поняття*» (179), «*богів чинних*» (27), «*одкриття астрономічні*» (188), «*огненным мечем*» (208), «*святими скрижалями*» (210), «*з Заповітною Скринею*» (211), «*[до бога] звивають асирійські царі*» (181), «*даючи милостиню*» (35), *пустельником* (33), «*радість осягнення бажання*» (144), «*з води повстає вогонь*» (30) - *виникає, на кшталт* (203).

Сюди належать і приклади на взір: *положення* жінки (192) - згідно з сучасною нормою «становище жінки»; *стрівається постать* (182) - рекомендовано «трапляється»; подорожі *відносяться* до часів (198) - «належать»; *в певній мірі* (186) - треба «певною мірою»; *приймають участь* (183) - правильно «беруть участь»; *відносилися до релігії* - правильно «ставилася»; *напрямок філософії* (183) - «напрямок філософії» тощо. Як бачимо, такого типу вислови (наслідок українсько-російської інтерференції), і досі є каменем спотикання в літературній мові. Натомість у досліджуваному тексті є чимало питомо української книжної лексики, яка з сучасного погляду сприймається як застаріла. Наприклад, *учені догадуються* (13) - тобто «припускають», *дасть йому Ханаан у вічну обладу* (204) - «у власність», *робила вражіння* (246) - «справляла враження», *провадили торгівлю* (196) - «здійснювали торгівлю», *провіщають прийдешність* (186) - «майбутнє», *статися* проводирем (207) - «стати проводирем», *впорядив* світ (183) - «упорядкував,

організував», *тримав* промову (214) - «виголосив промову», вірші, *зложені* на санскриті (16) - «писані санскритом», раду, *зложену* з Левітів (240) - «що складалася з Левітів», почалися *сперечки* (243) - «суперечки», *славутні* єрусалимські гори (202) - «знамениті», багато *зручності* (129) - «вправності», знайшла *приключку* (237) - «знайшла привід», *заховала* слід колишньої розкоші (203) - «зберегла сліди», *розпросторила* віра (32) - «поширилась», *доходить* влади (51) - «досягати, здобувати владу», Вішну приймав *постаті* і риби і черепахи (36) - «приймав подобу, вигляд», *настав* інший фараон (206) - «прийшов», які сили світові мають ті боги *з'являти* (181) - «уособлювати, представляти», *впорядчиків* Біблії (245) - «упорядників». Значну кількість цих слів зафіксовано в обох згадуваних словниках або принаймні в одному з них. Напр., *облада*, *доходить*, *прийдешність*, *приключка*, *славутний*, *розпросторовати*, *статися* (*ставитися*), *зручність*. Пор. також у листах Лесі Українки: щоб не *статись* і собі Prinzipienreiter-кою; кожна з них тільки жде *приключки*, щоб увийтися до нас із візитою (від 25 лютого 1891 р. до брата Михайла), *славутне* слово (від 30 травня 1890 р. до брата Михайла), коли *сперечники* одно одного не розуміють (від 18 грудня 1890 р. до М. Драгоманова).

Книжна лексика настільки розвинена, що непоодинокі випадки синонімічного її вживання. Пор. «*знакомиту* таблицю множення» (188) і «*пращідів славутних*» (13), «не *сполучувались* в одну державу» (194) і «віра забороняла *кастам єднатися* одна з другою» (26), «*приносили жертву*» (194) і «*дали поданок* богам» (162), «*платили податки*» (197) і «*поданок з рижу*» (30), «*здійняли повстання*» (176) і «*знялося повстання*» (196), «єгиптяни були *підбиті*» (249) і «*подоланих народів*» (181), «*воду сотворив*» (27) і «*створив шість богів*» (46), «*розпростилась віра*» (32) і «*фінікійське письмо розширилось* по різних народах» (201), «має свої *відміни*» (16) і «*таке одрізнення*» (31), «*проводять війни*» (187) і «*вести з ними війну*» (210), «Слово *Агуа задержалось* в слові *Іган*» (13) і «*могли затриматися* і дуже давні легенди» (183).

В обох випадках: і коли книжна лексика відповидає сучасним нормам, і коли не збігається з цими нормами, ідеться про те саме - актуалізацію внутрішньомовних ресурсів. Причому впадає в око значна кількість книжних елементів саме другого типу.

Окниженню, а іншими словами, інтелектуалізації мови сприяли, звичайно ж, слова чужомовного походження. На зразок: *емблема* (182),

фанатизм (236), *трактати* (188), *амулет* (184), «*туалетних фарб*» (136), *цистерна* (85), «*рух колонізації*» (195), *флот* (191), на п'єдесталі (180), «*вкриті барельєфами*» (167), «*знаки зодіака*» (181), «*ідея кари*» (187), «*будувалися терасами*» (94). Переважно романо-германські запозичення доповнюють запозичення зі старослов'янської та російської мов, типу «*політичний упадок*» (121), *глави* (20 та ін.), «*об'ясняють, що ...*» (31), «*був основателем*» (206), з великим *одушевленням* (216). Їх фіксує словник Желехівського-Недільського, орієнтовний, як відомо, переважно на галицький варіант літературної мови, що зазнала помітного впливу старослов'янської мови і частково язиччя (через яке потрапляють росіянізми). Вільне оперування чужомовними словами саме по собі дуже промовисте: воно передбачає високий інтелектуальний рівень адресата. Знов-таки, частину іншомовних слів подано паралельно з українськими відповідниками. Наприклад, *пропорція* (*розмір*) (133), *в профіль* (*боком*) (132), *монархії* (*царства*) (150), *чуттям* (*інстинктом*) (137). Серед іншомовних немало екзотизмів, які Леся Українка вводить або через українські відповідники близького значення, або через тлумачення. Пор.: *управителі* (*тирани*) (80), *фараона* (*царя*) (154), *номадами* (*пастухами*) (205), *церква* (*пагода*) (50), 20 *сатраній* (*провінцій*) і «має на голові *тіару* (*шапку гостру*)» (81), *маги* (*медійські святці*) (49), *брамани* (*святці браманської віри*) (27), «*саркофагом* зветься велика скриня з каменю, куди ставиться труна дерев'яна» (96), «*горішня покраса колони* зветься *капітель*» (86). Є приклади синонімічного варіювання чужомовних та українських слів по тексту на кшталт кожна *династія* (92) і оселилися два *коліна* (210), *постаті* (179) і *статуї* (180).

Нарешті на увагу заслуговують наукові терміни (у даній статті ми не віддиференціюємо їх від номенів). Леся Українка посіла і тут дуже перспективну позицію. Перше те, що вона максимально спирається на внутрішньомовні ресурси. Наприклад, *право власності* (30), *мирні переговори* (209), *громадського устрою* (25), *свійські звірі* (13) і *пожиточні звірі* (30), різної *довгості* (36) - тобто «*довжини*», *плин* (85) - тобто «*рідина*», *первісні* Арійці (13), людських *кістяків* (64), на *суходолі* (199), горні *кряжі* (202), *прибоєм* і *відбоєм* (208), вохка *матерія* (183), *зараза* (26) у розумінні «*інфекція*» (цього слова словники тоді ще не фіксували). Цікаво, що словник Б. Грінченка слово *зараза* ілюструє цитатою із Псалтиря 1871 р. у перекладі П. Куліша, тобто воно сприймалося достатньо нейтрально.

Подекуди юна Леся Українка виявила себе і як мовотворець, принаймні підтримала те, що тільки з'являлося в мові, якщо воно було відповіддю на запит. Такими є, зокрема, слова *хвилинка* (189) у значенні «секунда» («поділ хвилини на 60 хвилин»), *хист* у значенні «мистецтво» («в асирійському *хисті*» - 182, «виробів *хисту*» - 99). Слово *секунда* фіксує лише словник Б. Грінченка, причому як музичний термін, а слово *хист* не трапляється ніде (хоча словник Желехівського-Недільського фіксує слово *мистецтво*).

Друге те, що терміни, засновані на українському словотворі, зрівноважені термінами іншомовного походження, а по суті - інтернаціоналізмами, як-от: *екватор* (189), цвяхоподібним (*кунічним*) письмом (84), *пантеїзм* (14), *монотеїзм* (207), *дуалізм* (184), *культ* (236), «знайдено дуже багато камінних стовпчиків чи то валиків, учені звуть їх *циліндрами* вавилонськими» (180). Досить рідко, але трапляються терміни-росіянізми, як-от: *землетрясення*, *затміння* місяця (188). Обидва слова внесено до реєстру словника Желехівського-Недільського.

3. Третім мовним орієнтиром Лесі Українки можна вважати симбіоз різнодіалектних джерел. Через кілька років по написанню «Стародавньої історії східних народів» автор цієї книжки пише в листі до Осипа Маковея: «Я тільки думаю, що зовсім нема чого ставити питання про перемогу того чи іншого діалекта, адже літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів» (від 28 січня 1894 р.). Крім розмовно-діалектної стихії, про яку вже, зрештою, йшлося як про народнорозмовну основу лексики згадуваного твору, варто спинитися на так званих галицизмах. У цьому питанні Леся Українка займала так само принципову позицію, як і Олена Пчілка. Те, що її усвідомлена настанова не розходила із власною мовною практикою, довів на численних прикладах із художніх творів Ю. Шевельов у книзі «Внесок Галичини у формування української літературної мови» [5]. Ось підсумок його спостережень: «Використання західноукраїнського матеріалу в Лесі Українці здебільшого не має спеціального стилістичного призначення» [5, 91]. Отже, це вживання було нейтральним, кажемо ми. І далі: «Західноукраїнських елементів більше у неї в побутовій, а не абстрактній лексиці» [там само]. Спостереження над мовою навчальної книжки дає можливість посутньо уточнити цю думку Ю. Шевельова. Справді, і в «Стародавній історії східних народів» чимало трапляється галицизмів з побутової сфери, підкреслимо — не лише сільської, а й міської, і загалом вищих соціальних верств. Напр., *дик* (57) - «дикий кабан», *ростина* (152) - «росли-

на», в *салі* (179) - «залі», *фотелі* (135) - «крісла», *сестриниць* (240) - «син сестри», *забави* (180) - «розваги», *статки* господарські (99) - «добро, майно», зрадникам *втинали* язика (156) - «відрізали», дуже *бачний* нагляд (102) - «обережний», *ціла* історія (207) - «вся історія». Та ще більше у досліджуваному тексті слів з абстрактним значенням, а також з конкретним, але таких слів, що дотичні до суспільного життя, у тому числі до наукової діяльності. Напр., *горожанин* (510) - «горомадянин», *урядовці* (188) - «чиновники, службовці», *владар* (109) - «володар», природничих *розправ* (189) - «статей», при подальших *студіях* (207) - «дослідженнях», на первісних *ступнях* розвитку (207) - «етапах», часів Карфагенської *потуги* (198) - «могутності», з води повстав *огонь* (30) - «виник», почали *загрожувати* державі (235) - «створювати небезпеку», величне *вражіння* (208) - «враження», не той *скуток* (158) - «наслідок»; також модальні слова на зразок *принаймні* (206), *запевне* (206). Галицизми Лесі Українка вживає впереміш із загальноновживаними словами, тим самим надаючи їм літературного статусу. Пор: не без *змагання* (30) і сю *боротьбу* (30), *віншувати* (246) і *вітав* (16), *уряжений* святковий намет (207) і вхід, *прикрашений* колонами (103), з сього *уступу* (183) і знайшовся *уринок* (189), перекручене *назвисько* Аріана (45) і *ймення* богів (21), *кавалки* (53) і *шматки* (81). Якщо до наведених галицизмів долучити ті, що вже згадувались вище, зокрема серед народнорозмовної лексики (типу *полонина*), серед книжної лексики (*сперечник*, *на киталт*), то стане очевидним, наскільки вагоме місце посідають галицизми у мові твору Лесі Українки. Підкреслимо: галицизми як відпрацьовані, оброблені й придатні для літературного вжитку слова письменниці вживала не лише для синонімічного збагачення мови, а найперше для розширення, доповнення лексичного реєстру мови тими засобами, яких бракувало. Вона не боялася полонізмів, яких було чимало у західному варіанті літературної мови. Вона цінувала їх саме за те, що вже були добре апробовані й адаптовані до мови освічених кіл того часу, у тому числі були в ідіолекті родини Косачів. Достатньо переглянути Лесині листи того часу. Для прикладу, в листі від 25 лютого 1891 р. до брата Михайла трапляється таке: «після гарячих *змаганнів*», «яке то *урядження*», «не буде з того якого *скутку*».

Підсумовуючи сказане, можна дійти таких висновків:

1. Мова «Стародавньої історії східних народів» засвідчує достатню сформованість уснорозмовного літературного мовлення інтелігентних кіл кінця XIX століття.

2. На цей час виразно окреслились межі нейтральної та книжної лексики як основи літературної мови загалом.

3. Витворення спільної для всієї України літературної мови стало можливим тому, що було ви-

користано здобутки всіх регіонів, зокрема у формуванні нехудожніх стилів провідну роль відіграв західний варіант української літературної мови, у чому й переконує мова книжки Лесі Українки «Стародавня історія східних народів».

1. Малоруско-німецький словар. Уложили Є. Жслеховский і С Нєдїльський.- У 2 т.- Львів, 1886.

2. *Олена Пчілка*. Передмова // Переклади з Гоголя (два розмаїтих зразки).- К., 1881.

3. *Олена Пчілка*. З «Автобіографії» // Спогади про Лесю Українку.- К., 1971.

4. Словарь української мови. Упорядкував Б. Грінченко.- У 4 т. 1907-1909 рр.

5. *Шевельов Ю.* Внесок Галичини у формування української літературної мови.- Львів - Нью-Йорк, 1996.

Dzubyshyna-Melnyk N.

THE FORMATION OF LEXICAL LITERARY NORMS AT THE CLOSE OF THE 19th CENTURY (on the example of "Ancient History of Eastern Nations" by Lesya Ukrainka)

The article focuses on the ways of formation of single literary language norms on the example of "Ancient History of Eastern Nations", written by Lesya Ukrainka during 1891-1892. The author distinguishes three stylistic references, which show the integrity of young Lesya Ukrainka's views on the progress perspectives of literary language from the basis of eastern and western variants of literary language.